

Na stejné lodi, ale na kapitánském můstku: jak čeští politici konstruují symbolické hranice¹

Tomáš Samec, Lucie Černá

On the Same Boat, but on the Command Bridge: How Czech Politicians Construct Symbolic Boundaries

Abstract: Levels of trust in political institutions and political actors are constantly low in the Czech Republic. This paper deals with the perspective of professional politicians, which is an unexplored topic in the Czech context. At the same time, we supplement the traditional view of political culture with an approach based on interpretive and constructivist sociology. We focus on the construction of symbolic boundaries by Czech politicians. We pursue a combination of narrative (Ricoeur) and critical discourse analysis (Wodak) based on 21 thematically oriented biographical interviews with politicians from three traditional political parties (ODS, ČSSD, KSČM) who have been actively involved in politics since the early 90's. The findings suggest that the politicians use symbolic boundaries as a cultural instrument for legitimizing their identity, status and practice of "traditional" politics. By defining others, the politicians are able to construct a reality in which they are on the same boat with citizens while standing on the command bridge.

Keywords: political culture, symbolic boundaries, narrative analysis, critical discourse analysis, politicians

<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2015.2.13.230>

Vedle povolání politika snad neexistuje další profese, jejíž příslušníci by formálně disponovali velkou mírou moci a jejich prestiž přitom byla tak nízká. Na základě zjištění v rámci našeho předchozího výzkumu laických narativů o politice [Grznár et al. 2014] a výsledků průzkumů veřejného mínění² [Kunštát 2015a; Červenka 2015] lze hovořit o ztrátě důvěry v politiku a formování kolektivních imaginací politiky jako domény apriorně „špinavé“, odpudivé a nemorální. Vzhledem k tomu, že politická činnost v liberálních demokraciích formálně (právně - kodifikováno ústavami) a neformálně (společenskými normami a zvyky) čerpá legitimitu z „lidu“, je možné hovořit o krizi tradiční politiky.³ Tato krize však není otázkou posledních měsíců a týdnů, naopak, jak naznačují citované výzkumy veřejného mínění, jedná se o krizi v jistém ohledu chronickou. Hodnocení politiků a politické situace je negativní dlouhodobě. Olga Shevchenko [2002] tematizuje tuto ambivalenci akutnosti a chroničnosti krize v post-socialistickém kontextu, kdy v Rusku 90. let 20. století nabyla (v tomto případě ekonomicko-politická) krize takové chroničnosti, že pro „obyčejné lidi“ začala být takřka normálním stavem. Chroničnost a akutnost lze vnímat jako dvě strany téže mince v tom smyslu, že diskurzivně jsou různými aktéry aktualizovány (pomocí konkrétních promluv a textů) různé ideje nebo naopak kritizována určitá jednání (typickým příkladem je korupce). Tím je akutnost krize politiky dostatečně zdůrazněna, a tudíž se vytváří legitimita nepolitického řešení problému „správy věcí veřejných“. Nepolitickým řešením může být například důraz na ekonomizující argumenty - efektivitu využívání zdrojů a efektivitu rozhodovacích procesů na úkor politické a ideologické diskuze.⁴ Paradoxní je, že daná (ne)politická hnutí (např. ANO2011, Věci veřejné) často kladou ostentativní důraz na svou nepolitičnost ve snaze diskurzivně zdůraznit symbolický rozdíl mezi nimi a „starými“ politiky k tomu, aby získala zásadní podíl na politické moci. Přitom tento přístup manifestně nepolitické politiky navazuje v akcentaci nepolitičnosti (ať vědomě či nevědomě) na různé myšlenkové tradice⁵, které

se objevovaly v českém a středoevropském prostoru již dříve [Havelka 1998: 458-461].

Vztah veřejnosti k politice a hodnocení politické situace v České republice a dalších post-socialistických státech je dostatečně probádaným tématem [srov. Červenka 2009; Barnes 2006; Kunštát 2006; Vojtíšková 2008: 35-37], avšak perspektiva aktivních politiků v českém společensko-vědním diskurzu dosud uceleně zmapována není. Naší ambicí je zaplnit tuto mezeru a prezentovat výpovědi profesionálních politiků a jejich reakce na sílící hlasy o potřebě nepolitické politiky, ať zdůvodňované argumenty ekonomizujícími nebo politicko-teoretickými, např. potřebou přímé demokracie. Otázka důvěry či nedůvěry v politiku v našem pojetí souvisí s politickou kulturou, tedy praxí a hodnocením praxe politiky. V tradiční konceptualizaci politiky v rámci triády *polity - politics - policy* lze chápat politickou kulturu jako praxi a hodnocení praxe vztahující se k dimenzi *politics*. Tento termín označuje procesuální složku politiky, ve které se střetávají nejrůznější aktéři se svými přístupy a zájmy. Prostřednictvím konfliktu či konsensu aktéři své zájmy prosazují, nebo svůj vliv naopak ztrácí. Jedná se tedy o dynamický proces tvorby politiky, jenž je více či méně konfliktní a ve kterém je nutné se soustředit na zájmy a záměry jednotlivých aktérů či jejich skupin [Fiala, Schubert 2000].

Domníváme se, že existuje souvislost mezi krizí politiky a konstrukcí symbolických hranic mezi různými sociálními skupinami (nejčastěji, ale ne exkluzivně, mezi politiky a občany), jelikož skrze konstrukci symbolických hranic dochází k reifikaci odlišných názorů a představ o sociální realitě. Také při existenci symbolických hranic jen obtížně vzniká vzájemná důvěra aktérů na různé straně hranice. V této souvislosti si klademe v obecné rovině otázku, zda jsou podle aktivních politiků občané a politici obrazně na jedné lodi nebo na opačných stranách propasti. Jinými slovy, zda a mezi jakými skupinami politici konstruují symbolické hranice. Naším cílem je tak zodpovězení konkrétní výzkumné otázky: Jakým způsobem

bem politici narativně (pomocí příběhů s určitou zápletkou) a diskurzivně (formou využívání kategorizací, vymezení se vůči druhým, stereotypizací) symbolické hranice konstruují?

Teoretická východiska

Vycházíme z teoretického rámce interpretativního zkoumání politické kultury, který chápeme jako komplementární k dalším přístupům ke studiu politické kultury v českém kontextu [Vajdová 1996; Vajdová, Kostecký 1997; Škodová 2007]. Přitom se zaměřujeme přímo na praxi politické kultury (jak se „dělá“ politika z perspektivy politiků) spíše než na hodnocení dané kultury občany, jak je v daných výzkumech běžné. Tento přístup lze zasadit do kontextu sociálního konstruktivismu a interakcionistické sociologie, kde je kladen důraz na performativní aspekt sociální reality. Výzkumné nástroje (narativní, tematicky orientované biografické rozhovory s politiky) tedy považujeme za performativní konstrukce reality vytvářené jak vypravěči, tak posluchači [Atkinson, Delamont 2006].

Zásadním konceptem, který využíváme ve snaze porozumět současné české politické kultuře, je koncept symbolických hranic. Podle Michéle Lamont lze symbolické hranice chápat jako „nástroje, prostřednictvím kterých jedinci a skupiny bojují o definice reality, či se nad nimi shodují“ [Lamont, Molnár 2002: 168]. Symbolická hranice mezi „námi“ a „jimi“ bývá konstruována skrze skupinově sdílené sociální praktiky, kterými je posilována kolektivní identita. Tato hranice je pak bodem, u kterého končí podobnosti a naopak začínají difference a často nerovnosti mezi skupinami [Southerton 2002: 172-173]. S tím souvisí skutečnost, že tvorba symbolických hranic je doprovázena procesy klasifikace a identifikace (tvorby identity) [Ajrouch 2004: 372; Lamont 1995: 350; Lamont, Aksartova 2002: 2]. Spolu s tím, jak lidé konstruují symbolické hranice, tedy klasifikují sebe a ostatní, pracují na vytváření své identity. Prostřednictvím těchto procesů skrze sociální interakce lidé umísťují ostatní do sociálních kategorií, které vycházejí z různého způsobu života, hodnot a postojů. Tvorba symbolických hranic je tedy úzce spojena s konstrukcí identity a definováním morálního statusu aktérů. Z hlediska výzkumného nástroje se tak ukazuje jako adekvátní využití narativních rozhovorů, které představují ideální žánr pro prezentaci a spolu-konstrukci identity vypravěče [Ezzy 1998].

Identitu chápeme podobně jako Richard Jenkins [2008] - jakožto sociální kapacitu, která odkazuje ke schopnosti určit, kdo je kdo, a která je zakořeněna v jazyku. Souvisí s multi-dimenzionální klasifikací lidského světa a naší pozicí v něm jakožto individuů či členů kolektivů. Je založena na představách o tom, kdo jsme, kdo jsou ostatní, co si o nás ostatní myslí a co si my myslíme, že si o nás ostatní myslí. Podstatné je, že identita není statickou entitou, nýbrž má procesuální charakter, je neustále vytvářena a potvrzována v sociálních interakcích. Nejedná se tedy o něco, co člověk má, ale co dělá. Představy o tom, „kdo“ je „kdo“, jsou navíc spojeny s klasifikací druhých, která zpravidla nebývá morálně neutrální; je založena na hodnocení, které vede k hierarchizaci [Sayer 2005]. Identifikace je úzce propojena rovněž s osobními zájmy. Navíc způsoby, jakými nás identifikují druzí, se vztahují k tomu, jak definují naše zájmy a jak definují zájmy své [Jenkins 2008: 6-7, 17].

V rámci narativních rozhovorů lze identifikovat symbolické hranice, které jsou ve vyprávění učiněny explicitními a o kte-

rých se lze domnívat, že je aktéři konstruují k tomu, aby 1) lépe rozuměli světu a mohli tedy jednat jako sociální aktéři; 2) lépe činili svou biografii srozumitelnou posluchačům a tedy aby konstruovali obraz politika skrze sebe-prezentaci. Během analýzy hranic vycházíme z interakcionistického přístupu, jenž prosazují Michael Schwalbe a kolektiv [2000], kteří zdůrazňují nutnost soustředit se na interakční proces, během něhož jsou symbolické hranice lidmi v konkrétním nastavení vytvářeny. Svým přístupem se autoři pokoušejí teoreticky propojit lokální jednání a „vnější“ nerovnosti. V našem konkrétním případě by se jednalo o výzkumnou situaci (vyprávění o světě a politické zkušenosti) a realitu „vnějšího“ žitého světa [srov. Boltanski 2011: 57-61]. Podle Schwalbeho je žádoucí zabývat se vznikem a zejména reprodukcí nerovností, aby bylo možné vysvětlit, že nerovnosti přetrvávají a objevují se v mnoha sociálních kontextech [Schwalbe et al. 2000: 419-421]. Schwalbe a kolektiv identifikují několik procesů, které k reprodukci nerovností napomáhají, přičemž v kontextu našich dat je nejvíce relevantní tzv. vymezení se (*othering*). Tento termín reprezentuje proces, ve kterém jedna skupina definuje druhou, zpravidla slabší s ohledem na symbolické a materiální zdroje. S tím souvisí tvorba kategorií a idejí, které jsou s danou skupinou spojovány, přičemž daná skupina s ohledem na nedostatek zdrojů má nižší možnosti napadat či rozporovat dané kategorie a ideje. Jedná se tak o tvorbu kolektivní identity, jejímž účelem je vytváření či udržování nerovností. Schwalbe a jeho kolegové rozlišují tři typy vymezení se, a to represivní, implicitní a defenzivní [ibid.: 423].

První typ vymezení, jenž je označován jako represivní, je spojen s definováním určité skupiny jakožto morálně či intelektuálně podřadné, což příslušníkům nadřazené skupiny, která tuto definici vytváří, přináší výhody. Implicitní vymezení se projevuje skrze vytváření „mocného virtuálního já“, které je typické pro elity prezentující se jako mocné a úctyhodné, což posiluje jejich kompetence a důvěryhodnost. Implicitní vymezení souvisí s nerovnoměrnou distribucí moci a materiálních zdrojů ve společnosti, která s sebou přináší taktéž rozdílnou míru možností ovlivnit symbolickou realitu, včetně vytváření „mocného já“ [ibid.: 423-425]. Posledním typem vymezení je typ defenzivní, který většinou praktikují skupiny s podřízeným postavením v rámci mocenské asymetrie. Schwalbe a kolektiv [2000] jej spojují se snahou vyhnout se stigmatizaci, jež způsobuje členství v podřízené skupině.

Během designu výzkumného projektu, především v souvislosti s fázemi sběru a analýzy dat, jsme vycházeli z pozice interpretativní, konstruktivistické sociologie [srov. Fay 2015: 70-91]. Z hlediska metod realizace rozhovorů kombinujeme princip narativně a tematicky orientovaného biografického interview (TOBI), kdy je vhodně kombinován důraz na dané téma (hodnocení politiky a konstrukce hranic) a perspektivu vypravěčů, kteří dostávají dostatek prostoru soustředit se na (z jejich pohledu) podstatná témata a vlastní argumentaci [Hájek, Havlík, Nekvapil 2014]. Rozhodnutí analyzovat rozhovory kombinací metod kritické diskurzivní analýzy [Wodak, Meyer 2009] a narativní analýzy [Hájek, Havlík, Nekvapil 2012] koresponduje s teoretickým rámováním projektu. Kritická diskurzivní analýza jako metoda analýzy textu vychází z představy, že promluva není pouze aktem komunikace, ale je sociální praktikou [Wodak, Fairclough 1997]. Jinými slovy se promluvami (texty či mluveným jazykem) sociální svět jen

nepopisuje, ale je (re)produkován, konstituován a formován v souvislosti s mocenskou konfigurací daných aktérů. Přestože různé přístupy v rámci kritické diskurzivní analýzy akcentují odlišné metodické postupy v analýze diskurzů, sdílejí zájem o *moc, ideologii a kritičnost* [Wodak, Meyer 2009: 4]. V našem případě jsou pro nás významné kategorie moci a ideologie, která může být v rozhovorech realizována právě skrze rozdělování „nás“ a „jiných“ (např. na ty „dobré“ a „špatné“) [Van Dijk 1998b: 25].

Data a metody analýzy dat

Design výzkumného projektu, popisovaného v tomto textu, navazuje na rozhovory realizované v rámci výuky magisterského kurzu Politická kultura na Institutu sociologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze v ak.roce 2013/14. Během kurzu studenti a studentky uskutečnili narativní rozhovory se svými rodiči o jejich politické zkušenosti z období socialismu, 90. let 20. století a současnosti [Grznár et. al. 2014]. Naší ambicí bylo doplnit tyto laické výpovědi o politické kultuře o výpovědi „profesionální“, výpovědi politiků, kteří byli aktivní na komunální či celorepublikové politické scéně minimálně od začátku 90. let.

Celkem bylo realizováno 21 rozhovorů s příslušníky „tradičních“ a zároveň voličsky dlouhodobě nejsilnějších politických stran (ODS, ČSSD, KSČM). Tato strategie výběru byla zvolena z toho důvodu, že v rámci těchto stran jsme předpokládali vyšší výskyt členů, kteří jsou v politice aktivní již od 90. let 20. století a zároveň vyšší výskyt členů, kteří mají zkušenost s politikou komunální i celostátní (parlamentní úroveň), přičemž všichni naši vypravěči skutečně měli zkušenost s oběma úrovněmi politiky.⁶ Celkem se rozhovorů zúčastnilo 6 členů ODS, 8 členů ČSSD a 7 členů KSČM.⁷

Interview měla rozsah 45 – 150 minut (průměrně cca 90 minut). Byla vedena podle připraveného scénáře⁸, ale, jak již bylo zmíněno, výzkumníky byl kladen důraz na to, že vypravěči mohou tematizovat různé aspekty jejich zkušenosti s politikou. Otázky výzkumníků tak často měly charakter určitých „výhybek“, které jen přesouvaly proud vyprávění politiků k novým tématům. Rozhovory byly nahrávány a následně přepsány, přičemž během přepisování byly anonymizovány.⁹ Přepsané rozhovory byly nahrány do programu Atlas.ti, v němž byly realizovány první tři kroky analýzy (viz níže).

Během kvalitativní analýzy dat byly kombinovány přístupy narativní a kritické diskurzivní analýzy textu. Teoretický rámec narativní analýzy byl využit k definování naší epistemologické pozice ve vztahu k realizované diskurzivní analýze. Významným konceptuálním rámcem je zde Ricoeurův integrativní model vyprávění, kde operuje s pojmem *mimésis*: tvůrčí nápodoba světa a dění ve světě [Ricoeur citován in Hájek, Havlík, Nekvapil 2012: 211]. Zásadní je přitom trojí moment *mimésis*: předporozumění vypravěče světu, tvorba aktuálního vyprávění a zápletky a následné porozumění posluchačem [Hájek, Havlík, Nekvapil 2012: 211-212]. V tomto smyslu data (rozhovory) chápeme jako dvojité sociálně konstruovaná: politici konstruují své výpovědi s ohledem na posluchače (výzkumníci zastupující generalizovaného druhého - veřejnost) a vyprávění a významy v rámci daného narativu jsou konfigurovány v kooperaci vypravěč – posluchač [De Fina 2009]. Následně během čtení přepisů jsou výpovědi

(nyní v podobě textů) rekonfigurovány výzkumníky a jejich význam je tak znovu interpretován.

Analýza výpovědí politiků proběhla v následujících krocích, které se v některých případech částečně časově překrývaly:

1. Čtení rozhovorů a výběr tří hlavních okruhů k tematické analýze [Ryan, Bernard 2003; Van Dijk 1998a: 266] – a) politická socializace – „stávání se politikem“, b) vztahování se k politice: emické definice politiky, každodennost politiky, role ideologie a c) symbolické hranice: hodnocení toho, jak se k politice podle politiků vztahují občané, a tematizace „obyčejných lidí“, veřejnosti, občanů a jiných politiků v narativech.
2. Kódování dat s ohledem na tematickou podobnost (celkem 8 kódů, 265 citací).
3. Výběr hlavního analytického tématu, tedy symbolických hranic, a identifikace aktérů (např. „politiků“, „občanů“, „médií“ atd.) v rámci citací z rozhovorů.
4. Vybrání relevantních citací na základě tematické podobnosti: téma - konstrukce symbolických hranic. Celkem byl výskyt daného tématu zaznamenán v 69 citacích z 265 kódovaných citací. Konstrukce symbolické hranice byla kódována, jakmile proběhla narativizace určitého vymezení skupiny nebo zástupce skupiny vůči jiné skupině nebo vůči zástupci jiné skupiny.
5. Diskurzivní analýza [Reisigl, Wodak 2001]: provedena na 69 citacích z rozhovorů, přičemž byly stanoveny následující kategorie analýzy: a) kategorizace „my“ a „oni“, b) využití metafor, metonymií, c) procesy stereotypizace, d) využívané přísudky, e) argumentační topoi, f) zápletky úryvku a g) intenzifikace - využití expresivních výrazů.
6. Systematizace výsledků analýzy a přidání dvou nových subkategorií pro analýzu „my“ a „oni“ – a) kdo je podle vypravěče iniciátor mobilizace symbolické hranice a b) obsah hranice.

Výsledky analýzy

Cílem analýzy bylo odpovědět na otázku, jakým způsobem politici konstruují symbolické hranice vůči jiným společenským skupinám (občané, média) nebo případně vůči jiným politikům. V užším výzkumném kontextu tak bylo snahou přispět k porozumění toho, do jaké míry politici, ze své vlastní perspektivy, sdílejí společnou interpretační perspektivu s občany vůči předmětu a praxi politiky. Obrazně řečeno - zda plují společně na jedné lodi nebo stojí na různých okrajích propasti. V průběhu analýzy byly identifikovány celkem 4 hlavní symbolické hranice, které byly vypravěči mobilizovány k interpretaci světa české politiky. Jedná se o hranice mezi 1) politiky a lidmi, 2) jedněmi politiky a druhými politiky, 3) jedněmi lidmi a druhými lidmi a 4) politiky a médii. Jednotlivé kategorie (sociální skupiny) přitom obsahují další subkategorie, které jsou spolu s přehledem četnosti jejich výskytů prezentovány v tabulce č. 1. Těžištěm je kvalitativní analýza výroků a vztahů mezi jednotlivými kategoriemi, četnosti jsou uvedeny pouze pro lepší přehlednost situace vytváření symbolických hranic. V některých citacích se vyskytovalo více typů symbolických hranic, nebo naopak žádný druh nebyl identifikován jako dostatečně „silný“ (např. diference mezi „oni“ a „my“ nebyla

Tabulka č. 1: Kategorie symbolických hranic

Symbolická hranice	Mobilizátor hranice	Subkategorie symbolické hranice
Politici X Lidé (35 krát z 69 citací)	Lidé (20) Vypravěč (13) Politici (1) Rodina vypravěče (1) Média (1)	Politici X Lidé (19 z 35 citací) Stranici X Lidé (4 z 35) Politici X Občané (3 z 35) Politici X Veřejnost (2 z 35) Politici X Mladí lidé (2 z 35) Politici X Obyvatelé (1 z 35) Politici X Společnost (1 z 35) Komunisté X Lidé (3 z 35) Komunisté X Média (1 z 35)
Politici X Politici (20 krát z 69 citací)	Vypravěč (13) Lidé (2) Kolegové stranici (1) Noví politici (1)	„Dobří“ X „Špatní“ (9 z 20 citací) „Tradiční“ X „Noví“ (8 z 20) Komunální X „Vysoká“ (5 z 20) Vypravěč X Spolustranici (1 z 20)
Lidé X Lidé (5 krát z 69 citací)	Vypravěč (4) Lidé (1)	Neinformovaní x Informovaní (1 z 5 citací) Malá města X Velká města (1 z 5) Podvodníci X Lidé (1 z 5) Intelektuálové X „Obyčejní“ lidé (1 z 5) Neangažovaní X Angažovaní (1 z 5)
Politici X Média (3 krát z 69 citací)	Vypravěč (1) Média (1) Lidé (1)	Politici X Média (2 z 3 citací) Politici a lidé X Média a zbohatlíci (1 z 3)

Zdroj: Vlastní výzkum

explicitní a proto v 9 z 69 citací nebylo možné identifikovat diferencované skupiny).

1. Symbolická hranice: politici x lidé

Hranice, kterou vypravěči mobilizují nejčastěji a která je z narativního hlediska nejsnadněji vytvářena (umožňuje vytvořit silnou a srozumitelnou zápletku), je hranice mezi politiky a „obyčejnými lidmi“. Ve výpovědích politiků je možné identifikovat zhruba stejný podíl těch, kteří hranici mobilizují: v polovině citací je to samotný vypravěč, v polovině citací jsou to pak podle vypravěče lidé, kteří hranice vůči politikům vytváří. V případech, kdy hranici mobilizuje samotný vypravěč, je nejčastěji užíván topos politické zodpovědnosti, která je přisuzována občanům, respektive „obyčejným lidem“ je přisuzován významný podíl na celkové politické zodpovědnosti. Argumentace vypravěčů směřuje k tomu, že v demokracii mají občané zodpovědnost za podobu politiky, a jako chybná je odmítána představa, že tuto zodpovědnost mají pouze profesionální politici. Politici se tak vymezují vůči lidem, kteří jsou pasivní, neangažovaní a nevyužívají takových možností kritiky, jež jsou jim ústavně či legislativně zaručeny. Naproti tomu podle nich takoví občané na politiku jen nadávají a mají tendenci přebírat mediální obraz politiky, který je podle vypravěčů vykreslován jako výrazně negativnější než realita a kde jsou přehlíženy dílčí každodenní úspěchy. Nelze jednoznačně tvrdit, že by vypravěči odsuzovali veřejnost jako celek. Nicméně když konstruují tento typ symbolické hranice, tak často diskurzivně praktikují stereotypizaci „obyčejných lidí“ jako

pasivních, čímž zplošťují politickou realitu, a opomíjejí tak občanskou společnost, aktivisty a *bottom-up* iniciativy.

Vypravěči přiznávají, že politická situace není ideální, nicméně rozehrávají určitou *blame game*, kdy přisuzují zásadní díl odpovědnosti občanům, bez jejichž (z pohledu politiků vhodných) participace (i skrze aktivizaci v politických stranách) nebude možné situaci zlepšit. Uplatňují se zde dva zdánlivě protichůdné procesy vymezení: represivní a defensivní. Na jednu stranu jsou „ti druzí“ (nezodpovědní občané) negativně hodnoceni a dehonestováni (oproti občanům zodpovědným či oproti „správným“ politikům) - proces represivního vymezení se. Na druhou stranu jsou vypravěči v určité defensivě, kdy skrze rozšiřování zodpovědnosti na další obhajují vlastní skupinu jako hodnou respektu (stav není pouze „jejich chybou“) - defensivní typ vymezení se. V praxi se zde uplatňuje teoretický model ideologického čtverce, kde podle Van Dijka [1998a: 267] komunikační aktéři zdůrazňují pozitivní vlastnosti/skutečnosti ohledně vlastní skupiny a zamlčují je o těch „druhých“ a zároveň zamlčují negativní vlastnosti/skutečnosti o vlastní skupině, přičemž je zdůrazňují u těch „druhých“.

Citace č. 1: „*Já jsem na všech úrovních zastupitelů de facto jak říkám od roku 98 a málo, jestli, to se dá spočítat na prstech jedny ruky, nebo dvou abych nepřeháněl, lidí který tam vystoupějí, přijdou na to zastupitelstvo, svoje právo tam vystoupit a říct, hele starosto jsi blbec, protože neděláš tohle, rozumíte, nikdo by mu hlav neutrh. Ale kritizovat, nadávat, rozumíte mi, je to jenom otázka si ten čas přece najít.*“ (hranice politici x lidé, hranici mobilizuje vypravěč)¹⁰

Citace č. 2: „*Já to moc nechápu, jo, já to moc nechápu. Tak buďto jsem se se všim spokojenej a pak nemám na co nadávat, anebo spokojenej nejsem, a pak musím něco dělat, aby jako ke změně toho, toho stavu, ale nadávání jako takový, to je taková trapnost, která (...) která ničemu, ničemu jaksi neprospívá, nic nikam neposouvá, jo. Skoro bych řek, že, é, že způsobuje, že si lidi akorát ten stav, kterej je, nedobrej podle jejich názoru, že si ho konzervují akorát.*“ (hranice politici x lidé, hranici mobilizuje vypravěč)

Významná je ve výpovědích zároveň symbolická konstrukce politiky jako specifického povolání a řemesla, která se pojí s toposem tradice, v rámci něhož jsou to v zásadě jen tradiční politické strany, které jsou schopné realizovat ideje liberální demokracie a zároveň umožnit efektivní řízení společnosti. Vypravěči přiznávají, že jsou si vědomi, že politické strany zápasí o svou legitimitu s novými hnutími.

Citace č. 3: „*Ta politika je řemeslo samo o sobě, je to určitá profesní skupina lidí, která pokud má tu možnost, se má možnost se přece jenom trošku, až na nějaký vizionáře typu Dienstbiera, ale to je mimo kolonku, zapouzdruje a vytváří si ten vlastní svět, takže dělá to svoje řemeslo, jako ho dělá hodinář, tak jako ho dělá kdokoliv jiný, jo. Je pravda, že je to trošičku jiný a že sami by měli to cejtit. To, že necejtí, je daný tím, že ty mechanismy nejsou třeba tak úplně nastavený, a ty lidi jich hlavně nevyužívaj, v tom je celý problém. (...) Ale když prostě se k tomu postavíte, to co vám ta ústava a další věci umožňujou, tak se prosadíte.*“ (hranice politici x lidé, hranici mobilizuje vypravěč)

Téma odporu k politickým stranám a stigmatizace politiky se objevuje zejména ve výpovědích, kde jsou mobilizátorem symbolické hranice podle vypravěče lidé. Lidé podle politiků vnímají politiku jako „špinavou“ a nemorální doménu veřejného života. V této souvislosti vypravěči do značné míry kritizují média jako aktéry, kteří konstruují tento obraz politiky. Vypravěči v tomto kontextu rozlišují mezi „vysokou“ a komunální politikou, v níž je podle nich výhodou, že občané vidí konkrétní výsledky, byť jsou politici zároveň blíže případně konkrétní kritice z jejich strany. Na druhou stranu negativní percepce vysoké politiky jako špinavé činnosti podle nich postupně prostupuje i na úroveň politiky komunální. V těchto výpovědích se projevuje nejvýrazněji proces implicitního vymezování se, kdy daná skupina (profesionální politici) více či méně implicitně „počítá“ s tím, že by si v ideálním případě mohli díky příslušnosti k této skupině (komunálních politiků) nárokovat určitý status. Zároveň jsou schopni reflektovat, že realita je pro komunální politiky komplikovanější ve smyslu rizika jejich stigmatizace.

Citace č. 4: „*Řada lidí si svůj vlastní životní problém, svůj neúspěch, řeší tak, že hledá viníka někde jinde, a protože politik je vidět, je to bytost nějaká, se stal fackovacím panákem, kdy si řada lidí své vlastní neúspěchy a svou vlastní těžkou situaci řeší tím, že říká 'on za to může'.*“ (hranice politici x lidé, hranici mobilizují lidé)

Citace č. 5: „*Jo, tak, takže v tomhleto směru to [politika] svinstvo určitě je, no a bohužel tohleto nám odrazuje lidi i na tý místní úrovni, že si potom řeknou: Ono je to svinstvo třeba i na tom zastupitelstvu, kdy rozhodnou o já nevím, cenách pozemků, rozhodnou tam o prodejích, rozhodnou tam cenách odvozu komunálního odpadu a tak dále, jo.*“ (hranice politici x lidé, hranici mobilizují lidé)

2. Symbolická hranice: politici x politici

Jako druhá byla nejčastěji mobilizována symbolická hranice mezi politiky, k nimž se řadil vypravěč, a jinými politiky. V tomto případě převažoval jako aktér mobilizující hranici sám vypravěč. Nejčastější hranice překvapivě neprobíhala podle stranické příslušnosti nebo vyznávaných politických idejí. Nejčastěji byla symbolická hranice konstruována s odkazem na morálku různých skupin politiků. Jedni politici („my“) jsou ve výpovědích ti, kteří jsou schopni hájit zájmy společnosti a občanů, zatímco ti „špatní“ („oni“) prosazují zájmy partikulární nebo vlastní. Tato diferenciacie byla podpořena další hranicí, kterou vypravěči vedli mezi politiky tradičními (z tradičních politických stran) a politiky novými (nová hnutí, případně nestranici), kde je podle vypravěčů ještě výraznější riziko toho, že nebudou zastávat ono „tradiční“ pojetí politiky jako povolání.

Citace č. 6: „*Tak politika není svinstvo, politika je prosazování nějakých cílů a sviňárny můžou dělat konkrétní lidi, tak jako i v jiných oborech činnosti. A nepochybně tam dost takových vždycky bude, protože když se někde koncentruje moc a ekonomický vliv, tak to vždycky bude přitahovat lidi, kteří nebudou sledovat obecně prospěšné cíle, ale nějaký svůj zájem. Ale na druhou stranu, když ti ostatní je v tom nechají, tak o to horší to bude.*“ (hranice mezi „správnými“ a „špatnými“ politiky)

Citace č. 7: „*Ale bohužel jsou tací, který potom degenerujou tu politiku. Protože ty lidi potom měřej každýho politika jedním a tím samým metrem. Tak to prostě je. Prostě ty špatný příklady zůstávají v hlavách té veřejnosti délsí dobu a ten člověk má potom tendenci podle tohoto špatného příkladu hodnotit všechny ostatní.*“ (hranice mezi „správnými“ a „špatnými“ politiky)

Hlavní sdílenou zápletkou ve výpovědích politiků v rámci této hranice je, že pouze tradiční politické strany (a jejich příslušníci) jsou schopné praktikovat „správnou“ politiku (tj. demokratickou - hledící na zájmy většiny občanů). Opět se zde vyskytuje étos politiky jako specifické profese, který je podle vypravěčů spojen s tím, že politikem se nelze „stát přes noc“, nýbrž je nutné postupně sbírat politické zkušenosti a respektovat existující institucionální tradice (např. jednací řády atd.). Přes symbolickou diferenciaci vypravěči uznávají popularitu nových „protestních“ hnutí, přičemž označují média jako zásadního aktéra, který umožňuje popularitě nových politiků růst díky jejich finančním zdrojům, a to i přes jejich (podle vypravěčů) ne vždy dostatečnou profesionalitu, cit pro demokracii a legislativní proces. Jak bylo již zmíněno, podle vypravěčů média vytvářejí hodnotící rámec, ve kterém je politika vykreslována jako nedůvěryhodná, politici nezodpovědní a prospěchářští, a povolání profesionálního politika je proto stigmatizující. V důsledku toho je jednou ze strategicky výhodných cest sebeprezentace politiků negativně prezentovat „nepolitické“ angažmá v politice, díky kterému je možné být společensky populární. Také v tomto typu symbolické hranice tedy vypravěči praktikují Van Dijkův ideologický čtverec [Van Dijk 1998a: 267], což implikuje, že jejich výpovědi nejsou ideologicky indiferentní, naopak snaží se přesvědčit výzkumníka (a generalizovaného posluchače/čtenáře) o určité koncepci „správné“ politiky, zatímco odsuzují „tu špatnou“ politiku ve formě nových, podle nich nedůvěryhodných, hnutí, nemajících dostatečnou politickou praxi.

Citace č. 8: „*Ovšem ta parta, kterou jsem po těch volbách 2010 tady našla, ty poslanci, něco tak strašnou partu jsem nezažila a myslím, že nejsem sama, kdo to říká. Věci veřejné, to bylo vidět, sbor diletantů, který si myslí; tak teď bude přestávka, tak bude. To říkám takový primitivní příklad, ale oni prostě ani neměli přečtený ten jednací řád. Zkrátka nerozházeli se měsíc, dva, jak to tu chodí. Hned rozhodovat, a to se samozřejmě dostávali do sporů, to nešlo.*“ (hranice mezi “tradičními” a “novými” politiky)

Citace č. 9: „*Ale pak si uvědomit to zjednodušení, čili každé podnikatel je zloděj, každé politik je debil a bohužel ty noviny to cpoju do těch lidí. No a potom, když se v podstatě najde někdo, kdo má peníze na to, aby se na tyhle vlně svezl, tak se z něj stává odborník, on jde do politiky, on není politik, on dělá politiku.*“ (hranice mezi “tradičními” a “novými” politiky)

Při konstrukci této hranice se mnohem více diskurzivně projevovalo vymezení represivní a implicitní, zatímco typ defenzivní nebyl téměř přítomen. Vypravěči zcela jasně hierarchizovali ty správné (tradiční) politiky vůči prospěchářům, kteří do politiky jdou jen sledovat vlastní či partikulární zájmy. Implicitní je zde představa o výlučnosti politického povolání a o určitém étosu, který se s daným povoláním v ideálním případě pojí (odpovědnost za zájem celku - zájem většiny občanů).

3. Symbolická hranice: lidé x lidé

Symbolická hranice, kterou konstruují vypravěči mezi různými skupinami lidí, je z hlediska analytické relevance spíše doplňující. Topoi využívané při konstrukci této hranice jsou podobné jako ty, zmiňované v souvislosti s první symbolickou hranicí (topos politické zodpovědnosti, topos tradice). Hranice je konstruována mezi lidmi angažovanými, informovanými a na druhou stranu neangažovanými, neinformovanými. Z hlediska typologie vymezení je zde zcela jasný důraz na represivitu a hierarchizaci daných skupin, kdy “ti druzí” jsou zároveň většinou “ti horší”, nicméně nižší status “těch druhých” je argumentován tím, že “ti druzí” jsou v některých případech sami iniciátory symbolických hranic.

Citace č. 10: *Já bych, já bych řekla, že [lidé] jsou většinou znechuceni, silně znechuceni a vůbec se jim nevidím. Protože takový ty šarvátky a to, co vyplouvá, to je, zprávy představují černou kroniku, protože tam je, kdo kde naboural, kdo koho zavraždil, a kdo co ukradl. Anebo koho podplatil. To je mínění veřejnosti, ale bohužel většina veřejnosti se o to hlouběji nezajímá, a pak právě při volbách to, co slyšíš těsně před tím, tak to berou jako „řekla to televize, to je pravda,“ a podle toho se rozhodují, a před těma volbama to platí jenom v tom případě, kdo má víc peněz, ten mluví naposled.* (hranice informovaní x neinformovaní lidé, hranici mobilizuje vypravěč)

4. Symbolická hranice: politici x média

Přestože se na první pohled může jevit tato symbolická hranice jako kvantitativně málo zastoupená, a proto nevýznamná, jsou reference k médiím jako aktérům významné pro mobilizaci hranic mezi jinými aktéry (politiky a lidmi, politiky a politiky), kdy se celkem vyskytují v dalších 7 citacích. Média jsou v tomto smyslu politiky odsuzována v obecné rovině pro svou takřka apriorní zaujatost vůči politikům a pro senzacechtivost, s níž jsou rozehrávány konkrétní kauzy, které následně ničí celkový obraz politiky. Vypravěči také kritizovali konkrétně přílišnou moc médií, kdy mohou politikovi snadno zničit

před voliči pověst nebo mohou sloužit nejasným partikulárním zájmům a mocenským bojům. Podle politiků tak média do značné míry přispívají k prohlubování propasti mezi politiky a lidmi. Ve vyprávěních nicméně chybí normativní ideál médií, představa „jak by měla vypadat“, absenteje například představa o kritické roli médií a převládá imaginace médií jako prostředku politické likvidace politických oponentů. V zásadě zde převládá velmi defenzivní přístup k vymezení, který je nicméně kombinován s implicitní představou, že politik by měl být v jistém smyslu “hájen” před útoky médií. Tuto představu, která není vyslovovaná, by bylo možné propojit s představou o výlučnosti politiky jako specifického povolání.

Citace č. 11: *“Tak občané asi viděj, viděj temnej obraz, takovej obraz oni vnímaj, jakěj jim daj média. Hlavně teda televizní. Zase si myslím, že bylo hodně špatně, že vůbec jako ty média jsou v rukou tadytěch zbohatlíků a tětletěch podnikatelů. Který vlastně určujou teda nás jako. No a to jsem říkal i těm... Já jim říkám: ‘to je přesně, to je nejvyšší forma toho uplácení a korupce.’ Že vlastně veškerěj ten mediální obraz se dělá tak, aby z toho měla určitá skupina výhody. A pak teprv na čtvrtém místě se myslí na ty... Na ty lidi, který maj ty hubený příjmy a tak dále. Na ty rodiny s dětma.”* (hranice mezi politiky a médií, hranici mobilizována vypravěčem)

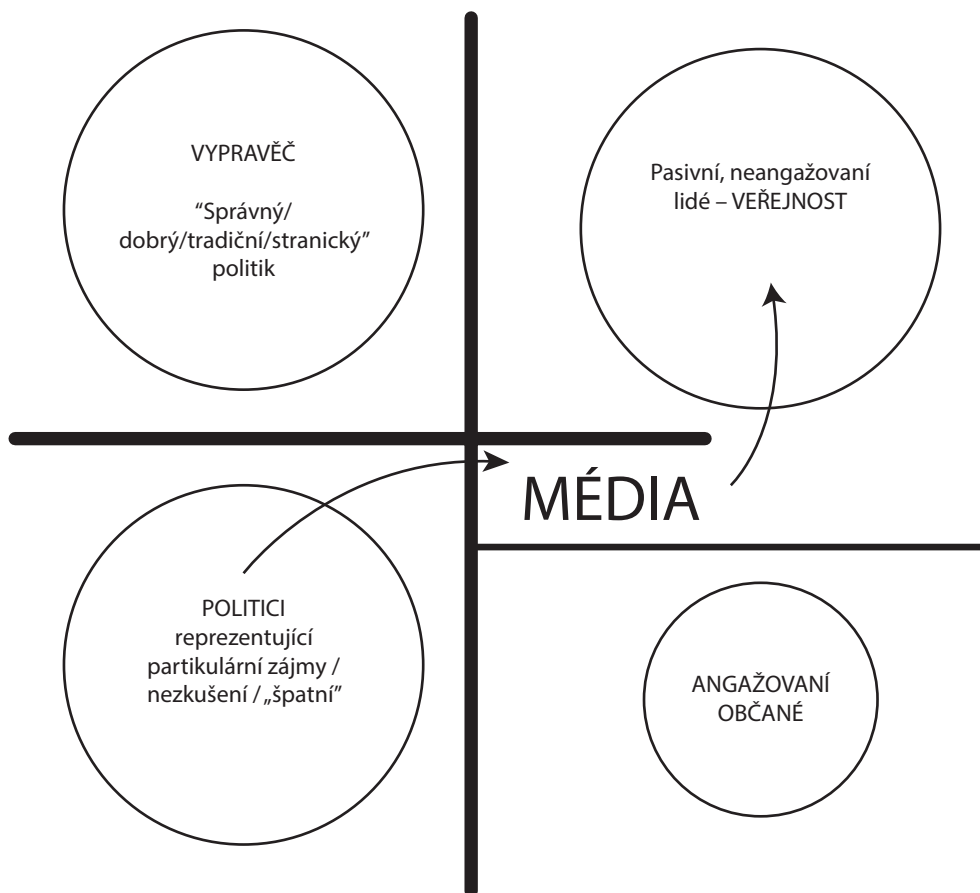
Konstruované symbolické hranice jsou vizualizovány ve shrnujícím schématu (schéma č. 1), které má zdůraznit právě roli médií, jak ji vnímají vypravěči, kdy jsou média využívána těmi “špatnými” politiky pro dosahování jejich zájmů a cílů a kdy míří na ty občany, kteří se neangažují a mají ohledně politické situace řádově nižší přehled než “aktivní občané” a proto mají tendenci snadněji podléhat mediálnímu zjednodušení sociální reality. Šipky zdůrazňují toky informací a směry ovlivňování tak, jak jsou vnímány samotnými vypravěči, nereprezentují tak procesy, které probíhají „objektivně“ v sociální realitě.

Interpretace zjištění

Interpretace výsledků analýzy a prezentovaných zjištění je nutné zasadit do různých kontextů. Především je to teoretický rámec, ze kterého vycházíme a dle něhož chápeme symbolické hranice jako nástroje konstrukce osobní a skupinové identity skrze procesy vymezení se vůči „jiným“ [Schwalbe et al. 2000], případně skrze jejich morální hodnocení [Sayer 2005]. V teoretické části navrhuje zaměřit se na typologii *vymezení se vůči jiným*, které nabývá tří různých podob: represivního, implicitního a defenzivního [Schwalbe et al. 2000: 423].

Represivní a implicitní odcizování je obecně spojováno se skupinou, která je v nadřazené pozici vůči druhé skupině, zatímco defenzivní typ je spojen s pozicí v podřízené skupině. Ukazuje se však, že toto teoretické dělení má své limity a že mocenské asymetrie jsou komplexnější. Politici sice disponují formální mocí, avšak jejich represivní a implicitní konstrukce hranic byla často provázená diskurzivními projevy, které je možné interpretovat jako defenzivní. Tato skutečnost může vyplývat z toho, že politici jsou vystaveni značné stigmatizaci ze strany občanů a médií. Nepraktikují tedy pouze “silové” vymezení se vůči druhým (reprezentované například hranicemi mezi “správnými” politiky x “špatnými” politiky), ale i subtilnější vymezení, doplněné o defenzivní dimenzi. Tímto způsobem tak legitimizují své identity, výkon politické

Schéma č. 1 - Vizualizace symbolických hranic konstruovaných ve výpovědích politiků

Zdroj: Vlastní výzkum

praxe a systém jako takový vůči těm, kteří jej zpochybňují a prezentují alternativní, kvazi-nepolitický rámec. Snahu politiků o určité definování situace ilustruje také to, že se v narativních často objevuje využívání tzv. ideologického čtverce [Van Dijk 1998a], což implikuje, že se politici snaží posluchače přesvědčit o svém výkladu reality [srov. Van Dijk 2006: 363-368] a zároveň jej přesvědčit o tom, že jejich identita je morálně správná.

V tomto smyslu představují symbolické hranice paradoxně prostředek k tomu, aby politici dokázali legitimizovat svou přítomnost v politice. Tím, že se symbolicky vymezí vůči jiným politikům, nepolitikům, pasivním občanům, lidem, kteří nadávají, ale formálně se neangažují, obhajují svůj profesní status politika a status politiky jako specifického povolání. Specifičnost povolání tkví v tom, že v něm panují určitá sociální pravidla a zvyklosti (podobně jako při výkonu jiných povolání). Profese, respektive status „správného“ politika, také není přístupná „ne-členům“ instantně a bezpodmínečně, je nutné jej postupnými kroky a praxí získat. Zároveň však správný výkon tohoto povolání klade nároky na jeho vykonavatele tím, že by měl reprezentovat zájmy ideálně celé nebo alespoň většiny společnosti a ne pouze její části. Politici tak diskurzivně konstruují hranice, aby obhájili narativní zápletku, kterou bychom mohli v rámci námořní metafory parafrázovat: „Jsme s vámi (občany) na jedné lodi, ale zároveň musíme stát na kapitánském můstku a je to tak správné.“ Symbolické hranice tak mohou sloužit k legitimizaci určitých stávajících mocenských

nerovností [srov. Schwalbe et al. 2000], ale také paradoxně k tomu, aby se prostřednictvím vymezení a distinkce politiky dokázali integrovat do celku skrze obhajobu svého do určité míry výlučného, ovšem z hlediska potenciální stigmatizace rizikového statusu.

Závěr

V tomto textu jsme reagovali na fenomén vysoké míry nedůvěry v tradiční politiku a politiky a z toho pramenící chronickou krizi politiky v českém kontextu. Navrhujeme nahlížet tuto situaci perspektivou interpretativní sociologie a zkoumat ji také ze strany aktivních politiků, jejichž hodnocení situace je zatím do značné míry nezmapované. Zabýváme se problémem nízké důvěry v politiku a politiky z perspektivy zkoumání politické kultury skrze aktéřské výpovědi. Jelikož se zdá být pro danou politickou krizi symptomatické, že občané vnímají politiku a politiky jako „ty druhé“, odloučené od jejich každodenní reality, což vyplývá i z našich předchozích výzkumů, našim rozhodnutím bylo zaměřit se na symbolické hranice, které jsou ve vztahu k „jiným“ konstruovány aktivními politiky. Na základě 21 narativních rozhovorů s politiky tří největších tradičních stran (ODS, ČSSD, KSČM), kteří byli aktivní v politice na lokální a/nebo celostátní úrovni od 90. let 20. století, jsme realizovali diskurzivní analýzu jejich výpovědí.

Koncept symbolických hranic [Lamont, Molnár 2002] využíváme v duchu symbolického konstruktivismu, přičemž

naše teoretické východisko pro analýzu dat vychází z Ricoeurůvského přístupu k narativní analýze [Ricoeur 2000; Hájek, Havlík, Nekvapil 2012] a z přístupů kritické diskurzivní analýzy [Wodak, Meyer 2009; Reisigl, Wodak 2001; Van Dijk 1998a]. Jinými slovy vycházíme z předpokladu, že vypravěči nekonstruují symbolické hranice nahodile, ale více či méně záměrně sledují určitý (narativní) cíl – velkou zápletku svého příběhu, přičemž touto zápletkou má být prezentace *morálně správné identity vypravěče - politika*. Cílem politiků je přesvědčit posluchače o takové definici situace, jež by jim umožnila legitimizovat status, který je do značné míry stigmatizovaný, a legitimizovat to, že mohou disponovat formální mocí – stát na kapitánském můstku.

Politici konstruují symbolické hranice mezi různými skupinami: 1) politici a občané, 2) politici a jiní politici, 3) jedni lidé a jiní lidé a 4) politici a média. Zápletky, které byly mezi vypravěči nejoblíbenější a také z našeho analytického hlediska “nejsnáze” konstruované, byly zaznamenány ve vztahu k hranici politici a občané. Pro tuto hranici byla charakteristická distinkce mezi politiky jakožto reprezentanty specifického povolání a těmi občany, kteří jsou kritičtí a naštvání, přitom neangažovaní a neaktivní. Diskurzivní prvek, který je v konstrukci hranic významný, je koncept politické zodpovědnosti. Politici tematizují politickou zodpovědnost občanů (podle nich nedostatečnou), aby legitimizovali konstrukci hranice. Zároveň jim koncept zodpovědnosti za společnost a většinu občanů umožňuje konstruovat hranice mezi “správnými” a “špatnými” politiky (což se v některých případech překrývá s “tradičními” a “novými” politiky). Podle nich je možné učinit distinkci mezi politiky, kteří zastávají jen vlastní či partikulární zájmy, a těmi, kteří pracují pro dobro celku. Pointou zde je, že “ti špatní” obrazně řečeno ztrácejí nárok na to, být na kapitánském můstku společně s těmi “správnými”. V tomto ohledu se nabízí jako předmět dalšího výzkumu hodnocení politiky a politické kultury zástupci nových politických hnutí (např. ANO2011), případně perspektiva politických aktivistů, kteří ve výpovědích politiků nebyli takřka tematizováni.

Politici se často nacházejí v ambivalentní pozici, kdy disponují velkou mírou moci, avšak čelí riziku stigmatizace

s ohledem na nízkou prestiž svého povolání. Nemohou tedy činit symbolické hranice jen vymezováním se represivním způsobem, ale narativizují i další implicitní a defenzivní módy odcizení, aby byly jimi budované hranice legitimní. Jako dobrý příklad kombinace různých typů vymezování zde fungují média, která hrají značnou roli v procesu formování hranic a vymezení se vůči „jiným“. Média jsou veskrze hodnocena jako negativně ovlivňující politickou kulturu, jelikož zkreslují pohled občanů na politickou realitu (tím přispívají podle vypravěčů k vytváření hranic) a umožňují dehonestaci konkrétních politiků.

Konkrétním závěrem tedy je, že tradiční, profesionální politici narativně konstruují symbolické hranice vůči „jiným“, aby obhájili svou pozici, identitu a tradiční praxi politiky. Zdá se, že v kontextu současného úspěchu nových politických hnutí je z ideologického hlediska důležitá tato diskurzivní kompetence, kterou je však často obtížné realizovat v médiích, zatímco žánr narativního rozhovoru poskytuje politikům větší prostor pro sebe prezentaci a sebeospravedlnění. Z hlediska aktivních politiků je možné vnímat symbolické hranice jako nástroje reifikace tradiční politiky, která v jejich pojetí „brání“ prvkům nepolitického v politice, jež by mohly v konečném důsledku ohrozit fungování společnosti (neschopnost veřejné správy, důraz na partikulární zájmy). Symbolické hranice tak slouží ke konstrukci a současné legitimizaci statusu politika jako aktéra vykonávajícího specifické povolání, který však zároveň respektuje zájmy všech občanů. Nachází se tedy na společné lodi se všemi občany, ale zároveň je na kapitánském můstku. Obecnějším příspěvkem ke studiu politické kultury (a v širším pojetí i k soudržnosti společnosti jako celku) pak může být zjištění, že symbolické hranice mohou sloužit nejen k hierarchizaci rozdílných skupin, ale mohou rovněž představovat určité kulturní nástroje, jež obhajují a legitimizují danou stigmatizovanou skupinu.

literatura

- Ajrouch, Kristine J. 2004. „Gender, Race and Symbolic Boundaries: Contested Spaces of Identity among Arab American Adolescents.“ *Sociological Perspectives* 47 (4): 371-391, <http://dx.doi.org/10.1525/sop.2004.47.4.371>.
- Atkinson, Paul, Sara Delamont. 2006. „Rescuing Narrative from Qualitative Research.“ *Narrative Inquiry* 16 (1): 164-172, <http://dx.doi.org/10.1075/ni.16.1.21atk>.
- Barnes, Samuel H. 2006. „The Changing Political Participation of Postcommunist Citizens.“ *International Journal of Sociology* 36 (2): 76-98, <http://dx.doi.org/10.2753/IJS0020-7659360203>.
- Boltanski, Luc. 2011. *On Critique: A Sociology of Emancipation*. Cambridge: Polity Press.
- Červenka, Jan. 2009. „Občanská kultura v ČR z pohledu výzkumu veřejného mínění.“ *Naše společnost* 7 (2): 3 - 15.
- Červenka, Jan. 2015. „Politická kultura veřejně činných lidí – březen 2015.“ *Tisková zpráva CVVM z 1. 4. 2015*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- De Fina, Anna. 2009. „Narratives in Interview - The Case of Accounts: For an Interactional Approach to Narrative Genres.“ *Narrative Inquiry* 19 (2): 233-258, <http://dx.doi.org/10.1075/ni.19.2.03def>.
- Ezzy, Douglas. 1998. „Theorizing Narrative Identity: Symbolic Interactionism and Hermeneutics.“ *The Sociological Quarterly* 39 (2): 239-252, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1533-8525.1998.tb00502.x>.
- Fay, Brian. 2015. *Social Theory and Political Practice*. Oxfordshire, England: Routledge.

- Fiala, Petr, Klaus Schubert. 2000. *Moderní analýza politiky: Uvedení do teorii a metod policy analysis*. Brno: Barrister & Principal.
- Grznár, Miroslav, Petra A. Beránková, Lucie Černá, Tomáš Samec. 2014. „Politická kultura v narativních: kulturní repertoráry vztahování se k současné politice.“ *AntropoWebzin* 3-4: 139-150.
- Hájek, Martin, Martin Havlík, Jiří Nekvapil. 2012. „Narativní analýza v sociologickém výzkumu: přístupy a jednotící rámec.“ *Sociologický časopis* 48 (2): 199-224.
- Hájek, Martin, Martin Havlík, Jiří Nekvapil. 2014. „Problém relevance v tematicky orientovaném biografickém interview: případ orálněhistorických životopisných rozhovorů.“ *Sociologický časopis* 50 (1): 29-56.
- Havelka, Miloš. 1998. „Nepolitická politika: kontexty a tradice.“ *Sociologický časopis* 34 (4): 455-466.
- Jenkins, Richard. 2008. *Social Identity: Third Edition*. New York: Routledge.
- Kunštát, Daniel (ed.). 2006. *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kunštát, Daniel. 2015a. „Důvěra ústavní institucím v červnu 2015.“ *Tisková zpráva CVVM z 3. 7. 2015*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Kunštát, Daniel. 2015b. „Důvěra vrcholným politikům v květnu 2015.“ *Tisková zpráva CVVM z 3. 6. 2015*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Lamont, Michele. 1995. „National Identity and National Boundary Patterns in France and the United States.“ *French Historical Studies* 19 (2): 349-365, <http://dx.doi.org/10.2307/286776>.
- Lamont, Michele, Sada Aksartova. 2002. „Ordinary Cosmopolitanism: Strategies for Bridging Racial Boundaries among Working-class Men.“ *Theory Culture Society* 19 (1): 1-25, <http://dx.doi.org/10.1177/0263276402019004001>.
- Lamont, Michele, Virág Molnár. 2002. „The Study of Boundaries in Social Sciences.“ *Annual Review of Sociology* 28: 167-195, <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.soc.28.110601.141107>.
- Reisigl, Martin, Ruth Wodak. 2001. *Discourse and Discrimination*. London: Routledge.
- Ricoeur, Paul. 2000. *Čas a vyprávění I. Zápletky a historické vyprávění*. Praha: OIKOYMENH.
- Ryan, Gery W., Russel H. Bernard. 2003. „Techniques to Identify Themes.“ *Field methods* 15 (1): 85-109, <http://dx.doi.org/10.1177/1525822X02239569>.
- Sayer, Andrew. 2005. „Class, Moral Worth and Recognition.“ *Sociology* 39 (5): 947-963, <http://dx.doi.org/10.1177/0038038505058376>.
- Shevchenko, Olga. 2002. „Between the Holes: Emerging Identities and Hybrid Patterns of Consumption in Post-socialist Russia.“ *Europe-Asia Studies* 54 (6): 841-866, <http://dx.doi.org/10.1080/0966813022000008438>.
- Schwalbe, Michael, Sandra Godwin, Daphne Holden, Douglas Schrock, Shealy Thompson, Michele Wolkowicz. 2000. „Generic Processes in a Reproduction of Inequality: An Interactionist Analysis.“ *Social Forces* 79 (2): 419-452, <http://dx.doi.org/10.1093/sf/79.2.419>.
- Southerton, Dale. 2002. „Boundaries of 'Us' and 'Them': Class, Mobility and Identification in a New Town.“ *Sociology* 36 (1): 171-193, <http://dx.doi.org/10.1177/0038038502036001009>.
- Škodová, Markéta. 2007. „Politická kultura: koncept a mínění české veřejnosti.“ *Naše společnost* 5 (1): 20-24.
- Vajdová, Zdenka. 1996. „Politická kultura - teoretický koncept a výzkum.“ *Sociologický časopis* 32 (3): 339-351.
- Vajdová, Zdenka, Tomáš Kostecký. 1997. „Politická kultura lokálních společenství: případ tří měst.“ *Sociologický časopis* 33 (3): 445-465.
- Van Dijk, Teun A. 1998a. *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage.
- Van Dijk, Teun A. 1998b. „Opinions and Ideologies in the Press.“ Pp. 21-63 in Allen Bell, Peter Gerret (eds.) *Approaches to media discourse*. Cornwall: Wiley-Blackwell.
- Van Dijk, Teun A. 2006. „Discourse and Manipulation.“ *Discourse & Society* 17 (3): 359-383.
- Vojtíšková, Kateřina. 2008. „Sociální nerovnosti a distance v české společnosti. Jak „normální“ vidí ty „dole“ a ty „nahore“?“ Pp. 19-51 in Marta Kolářová, Kateřina Vojtíšková. *Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti*. Sociologické studie 08:5. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Wodak, Ruth, Norman Fairclough. 1997. „Critical Discourse Analysis.“ Pp. 258-284 in Teun A. van Dijk (ed.). *Discourse as Social Interaction*. London: Sage.
- Wodak, Ruth, Michael Meyer. 2001. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.

Tomáš Samec je doktorským studentem Sociologie na Institutu sociologických studií, Fakulta sociální věd, Univerzita Karlova v Praze a odborným pracovníkem v Sociologickém ústavu Akademie Věd ČR v.v.i. v oddělení Socioekonomie bydlení. Mezi jeho odborné zájmy patří konstrukce identit v kontextu bydlení, narativní a diskurzivní analýza. Je hlavním řešitelem projektu GA UK 1624414: *Na stejné lodi, nebo oddělení propastí? Komparativní analýza politické kultury politiků a občanů.*

Lze jej kontaktovat na adrese: samec.tomas7@gmail.com, tomas.samec@soc.cas.cz

Lucie Černá je absolventkou magisterských oborů Sociologie, Veřejné a sociální politika na Institutu sociologických studií, Fakulta sociální věd, Univerzita Karlova v Praze. Mezi její odborné zájmy patří sociologie umění. Je spoluřešitelkou projektu GA UK 1624414: *Na stejné lodi, nebo oddělení propastí? Komparativní analýza politické kultury politiků a občanů.* Lze ji kontaktovat na adrese: lucka.cernaa@gmail.com

poznámky

¹ Tento text vznikl v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu Univerzity Karlovy č. 260232 a v rámci projektu č. 1624414 GA UK. Výzkum byl podpořen Grantovou agenturou Univerzity Karlovy v Praze (projekt č. 1624414 A-SP). Autoři chtějí vyjádřit dík Doc. Martinu Hájkovi Ph.D. za cenné rady a odborné vedení při realizaci výzkumného projektu. Dík patří i anonymním recenzentům za připomínky k textu. Speciální dík patří Anně Kunové za výbornou zpětnou vazbu a podporu. Nelze také opomenout práci projektových kolegů Miroslava Grznára a Petry A. Beránkové při realizaci rozhovorů a diskuzích o teoretickém rámování výzkumu, za kterou patří velký dík.

² V červnu 2015 bylo podle reprezentativního šetření CVVM spokojeno s politickou situací 21 % občanů [Kunštát 2015a].

³ Tradičními politiky jsou myšleni politici, kteří jsou členy tradičních politických stran, jež působí na parlamentní úrovni, byť s přestávkami, od 90. let 20. století (ČSSD, ODS, KSČM, KDU-ČSL).

⁴ Konkrétně v České republice získaly v minulých a předminulých volbách hlasy politické strany a politická hnutí (např. Věci veřejné, ANO2011, Úsvit) vymezující se vůči tradičním politickým stranám, přičemž předseda hnutí ANO2011 Andrej Babiš je podle respondentů průzkumu veřejného mínění nejdůvěryhodnějším politikem [Kunštát 2015b].

⁵ Jedná se například o koncept „antipolitiky“ u György Konráda, „apolitické politiky“ a „drobné práce (pro národ)“ u Tomáše G. Masaryka, „nepolitické politiky“ Václava Havla [Havelka 1998]. Přes podobnost v důrazu na nepolitičnost však zůstává otázkou, do jaké míry tato nová politická hnutí (ne)sdílejí ideje, hodnoty a morální étos s danými myšlenkovými tradicemi.

⁶ Respondenti byli osloveni ve dvou vlnách, kdy jim byla mailem zaslána nabídka k participaci na výzkumu. Celkem bylo osloveno 76 politiků, o kterých bylo možné dohledat informaci, že mají zkušenost z lokální i celostátní úrovně politiky. Informace a kontakty byly převážně získávány ze serveru <http://www.nasipolitici.cz/>

⁷ Strategie realizovat rozhovory s představiteli tradičních stran vyplývala z omezených kapacit výzkumného projektu, kdy bylo možné realizovat rozhovory s představiteli jiných politických subjektů (např. ANO2011) jen v případě úspěšně získaného financování druhého roku projektu, které bylo získáno, a byly realizovány 3 rozhovory. Během získávání vypravěčů se však ukázalo, že míra úspěšnosti získání respondentů je mezi politiky z „netradičních“ subjektů výrazně nižší, zároveň byly rozhovory realizovány až po analýze, takže komparace výpovědí se nabízí jako předmět další analýzy.

⁸ Scénář zahrnoval témata politické socializace, porovnání komunální a „vysoké“ politiky, hodnocení role idejí a ideologií v politice, konstrukce individuální a stranické politické identity, hodnocení krize důvěry v politiku a politiky.

⁹ Byla anonymizována jména osob a místní názvy, kromě referencí k veřejně známým osobám (například prezidentů) bez bezprostřední vazby na vypravěče. Tato anonymizace byla jednou ze základních podmínek realizace rozhovoru a předpokládáme, že díky našemu důrazu na tuto formu s nakládání s daty (byla uzavírána smlouva mezi vypravěči a výzkumníky ohledně způsobu nakládání s daty) jsme dosáhli relativně vysoké míry participace na výzkumu (21 ze 76 oslovených, 28% úspěšnost).

¹⁰ Citace byly přepisovány doslova a jako takové jsou bez dalších úprav citovány v tomto textu. Tato strategie byla zvolena proto, aby byla zachována co nejvyšší autenticita výpovědí, přestože přepsané mluvené slovo je v kontrastu s psaným textem.